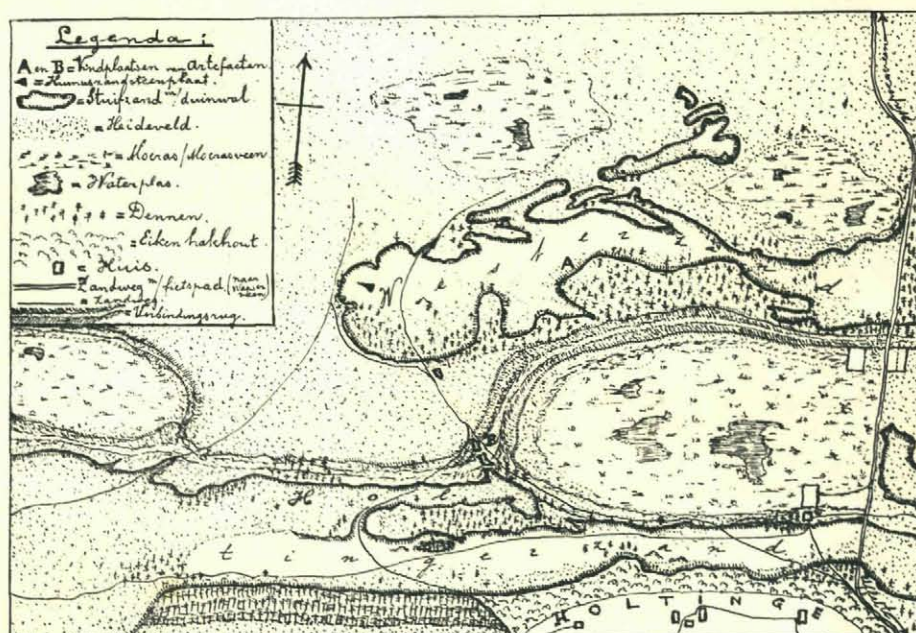


NIEUWE VONDSTEN VAN JONG-PALAEOLITHISCHE ARTEFACTEN IN DE GEMEENTE HAVELTE.

In de aflevering van October 1936 van dit Tijdschrift, had ik het genoegen een artikeltje geplaatst te zien over mijn vondsten van Jong-palaeolithische werktuigjes in het Westerzand (Zie *Schetskaartje bij A*) onder de gemeente Havelte. Thans volgt hieronder iets over soortgelijke vondsten, (Zie *Schetskaartje bij B*) in het, eveneens tot die gemeente behorende *Holtingerzand*.



Het Holtingerzand, gelegen ten Zuiden resp. Zuidwesten van het Westerzand (waarmede het vrijwel evenwijdig Oost-West loopt) en aan den Noordvoet van het Oostelijk deel van den Havelterberg, is een door meerdere stuifzandheuveldalen gevormd gebied. Op sommige plaatsen is het met heide en korstmos begroeid, op andere met lage dennen en helmgras (vooral op de stuifzandheuveldalen) terwijl, ongeveer van uit het midden, een ± 140 m lange en ± 25 m breede kom van bloot stuifzand, met zeer fijn grind vermengd, zich Noordwaarts uitstrekt.

Het Zuidelijk deel van het Zand, nl.: langs een dennenbosch, het z.g. „Gemeentebosch” en langs het eiken hakhout nabij het gehucht *Holtinge* (waaraan het zijn naam ontleent) wordt geheel ingenomen door eene, zéér dun met korstmos begroeide zandvlakte, die letterlijk bezaaid is met vuursteen (*Silex*), hier en daar gemengd met dieptegesteenten, beide déposito's uit den vóórlaatsten of Riss-IJstijd, die hier aan

de oppervlakte komen (z.g. „Steenzool”: een afblazingsvlak op de grondmoraine met gepolijste steenen).

Ter plaatse waar de zoeven genoemde, tongvormige stuifzandkom vanuit die vlakte zich Noordwaarts buigt, ligt (eveneens in den Riss-IJstijd afgezet) een dozijn zwerfkeien, meest van graniet, ongeveer half zoo groot, als die der in het verlengde van het Zand (in Westelijke richting) gelegen hunnebedden.

In 't Oostelijk deel lopen, in Noordelijke richting, drie met korstmos en hier en daar met heide begroeide langwerpige stuifzandkommen of -kuilen, waarvan de uiteinden onderling door smalle heideruggen gescheiden zijn, naar een, met hooge heide bedekte, breede stuifzandrug.

Deze rug vormde in de Oudheid den Westoever van een meer, thans nog over als moeras (moerasveen) en verbindt het Holtinger- met het Westerland. (Ruim 5 minuten gaans).



Fig. 1. Middenin (stuifzand) de geheele vindplaats met Westwal (op voor- en achtergrond rechts) en Zuidwal (op achtergrond links).

In de meest Noordelijke van deze kuilen, vermoedelijk, evenals de zoo juist vermelde rug (waarin ze ligt), ontstaan tijdens orkaanperioden van den laatsten, of Würm-IJstijd, vond ik de voorwerpen, waarvan in dit artikel dertig stuks zijn afgebeeld met een tweetal foto's van de vindplek en onmiddellijke omgeving (zie fig. 1 en 2).

In later eeuwen boden die kuilen aan de door deze streken

trekkende menschenhorden eenige, zij 't ook geringe, beschutting en zal daarom de zoo even vermelde, door de vervaardigers mijner artefacten als nederzetting zijn gekozen, mede omdat deze kuil het dichtst bij het, voor hen onmisbare water, tevens bij-voedselbron, lag.

Die plek, thans ongeveer 200 m van den rand van het tegenwoordige moeras verwijderd, zal n.l.: ten tijde der praehistorische bewoning waarschijnlijk slechts de helft van dien afstand van den oever van het toenmalige meer gelegen hebben.

Al spoedig vermoedde ik, nadat in October 1935 eenige artefacten en slagsplinters uit de dun met korstmos begroeide kuil te voorschijn waren gebracht, dat ik met een *Jong-palaeolitische werkplaats* te doen had en besloot daarom tot nader onderzoek over te gaan. Ik groef daartoe een greppel met steilen wand en schraapte die, met een z.g. „wiedhandje”, voorzichtig van boven naar beneden af tot de vereischte diepte, d.i. tot de ongerepte, helder gele, vrij harde dekzandlaag, die tijdens den Würm-IJstijd

VONDSTEN VAN JONG-PALAEOLITHISCHE ARTEFACTEN III

(toen Drente reeds duizenden jaren ijsvrij was) op den bodem der kuil aan de oppervlakte zal hebben gelegen.

Bij dat, bijna dagelijks voortgezette werk, bleek, dat de artefacten bedolven lagen onder vrij los, vuil-geel zand (ter dikte van ± 3 tot ± 30 cm) vermoedelijk in de kuil afgezet in den nà-ijstijd, langs den voet van den $\pm 2\frac{1}{2}$ m hoogen Westelijken stuifzandwal, waarin ± 1 m boven den voet een humuszandsteenbank (toendrabank) zichtbaar is.

(Ook uit dien wal, onder deze bank, kwamen artefacten voor den dag).

De voorwerpen lagen juist op de, duidelijk zichtbare, scheiding van dat vuilgele, post-glaciale, zand en de heldergele oude laag uit den Würm-ijstijd, verspreid in den vorm van een ellips, lengteas 12, breedteas 4 m.

Groef ik dieper in die vrij harde, onderliggende laag, dan hielden de vondsten op, misschien met uitzondering van een dozijn exemplaren, die door een of andere oorzaak er 1 à 2 cm in weggezonken waren. Voorwerpen van meso- of neolithischen oorsprong trof ik niet aan. Ook kwamen geen brandsporen aan 't licht, noch menschenlijke, dierlijke, of plantaardige resten, althans voor zoover met het bloote oog zichtbaar.



Fig. 2. De vindplaats, in 't midden links; op achtergrond (rechts) de tegenover de vindplaats liggende Oostwal van de Kuil. In de verte (rechts) de dennetjes van het Westerzand.

Alle te voorschijn gebrachte artefacten zijn van Jong-palaeolithische afkomst (*Magdalénien-culturen*) enkele met inslag van het *Solutréen*, zoodat die plek in latere tijden blijkbaar nimmermeer bewoond is geweest.

Het trof mij voorts, dat uit een bepaald gedeelte in hoofdzaak pijlsptisen, uit een ander schrappers, uit weer een ander graveerstiften (*burins*), of wel enkele schaven te voorschijn kwamen en dat men blijkbaar den NO.-hoek als „afvalplaats” had bestemd, daar hier uitsluitend slagsplinters werden gevonden. Niettemin, een zuivere afscheiding werd blijkbaar niet doorgevoerd, daar in de andere deelen der vindplek ook een zeer groot aantal dier splinters werd aangetroffen, tusschen de artefacten liggend.

In 't voorjaar van 1936 was de geheele plek „schoon” en waren in totaal ongeveer 700 stuks werktuigjes, plus een paar duizend slagsplinters te voorschijn gebracht, waarbij opvalt, dat slechts enkele boren en dan nog geen fraaie, werden gevonden.

Bovendien kwamen een 10-tal platte steenen (*kwartsiet*) $\pm$ ter grootte en dikte van een beschuit, maar dan eenigszins vierkant aan 't licht.

Weliswaar zijn daaraan geen sporen van bewerking zichtbaar, maar toch zijn ze

ongetwijfeld door de makers der artefacten (ze lagen tusschen de werktuigjes verspreid) daarheen gebracht, voor een of ander, mij onbekend doel. Misschien waren het hand-aambeeldjes?

Twee dier steenen, die men blijkbaar doormidden had geslagen, pasten nog zuiver aaneen.

Mijn vermoeden, dat ik hier een Magdalénienwerkplaats, zij 't ook geen groote en vermoedelijk van kort bestaan, had ontdekt, bleek dus juist te zijn geweest.

Gaan we nu over tot beschouwing van de vondsten, dan valt ons terstond op, dat ze, zonder uitzondering, vervaardigd zijn van vuursteen (silex), voor 't overgrote deel van grijsgele kleur, zéér enkele nagenoeg zwart of crème.

Rood-cornalijskleur, zooals bij die uit het Westerzand komt bij geen enkel stuk voor, zoodat de nomadenhorde aldaar, die voor haar werktuigen aan deze kleur de voorkeur gaf, blijkbaar nimmer contact heeft gehad met onze Magdaléniens van het Holtingerzand, hoewel men elkaar langs den hiervoren vermelden verbindingsrug binnen enkele minuten zou hebben kunnen bereiken. Vermoedelijk zijn het geen tijdgenooten, althans geen burens, geweest.

Maar behalve de steensoort treft ons onmiddellijk de fraaie wijze van bewerking, waaruit blijkt, welk een groote mate van kunstgevoel onze *Oud-Steentijdmenschen* reeds bezaten, gezien den van smaak getuigenden vorm (fraaie, prismatische steelschrappers, stiften, pijlpitsen) waarin ze de steenen fatsoeneerden en de uiterst zorgvuldige en regelmatige afslag (retouche) op de voorwerpen aangebracht. Sommige stukjes zijn ware kunstproducten! Ook trekt het de aandacht, dat men éénzelfde stuk voor meerdere doeleinden bewerkt heeft, bijv.: als schrapper + graveerstift, als dubbel-schrapper, dubbel-stift, mes + stift, enz.: zooals ook bij enkele teekeningen, in dit artikel afgebeeld, te zien is.

Als men daarbij bedenkt welke primitieve hulpmiddelen hun bij de vervaardiging ten dienste stonden, dan moet men wel bewondering hebben voor den kunstzin en de handigheid van die zoo ver (ongeveer 25000 jaren) van ons verwijderde menschen, Magdalénien-rendierjagers, van het langhoofdige Cro-Magnonras, waarbij niet te vergeten de omstandigheden waaronder zij in die barre tijden leefden.

Men stelle zich die menschen voor als levende in een vrijwel arctisch klimaat, met toendra-vegetatie (korstmos, kraaiheide, kruipwilg, dwergberk en tegen 't eind van deze periode hier en daar wat bunt- en blauwgras).

Als levende in een klimaat met felle, koude winden, slechts gering daartegen beschut, steeds zwerfend en trekkend over moeilijk terrein, vaak door ijskoude stroomen, jagend achter rendierkudden en de daaromheen sluipende roofdieren, als: wolven, beren, lynxen, etc. Vaak ook honger lijdend, als de jacht weinig of niets had opgeleverd en slechts in den korten, koelen zomer — en dan nog bij uitzondering — genietend van wat kraaiheidebessen, hazelnoten, vogeleieren, kortom een kommervol bestaan.

Zelfs voor gezonden, om niet te spreken van zieken; hun lot kan men zich indenken!

VONDSTEN VAN JONG-PALAEOLITHISCHE ARTEFACTEN 113

Weliswaar kenden ze reeds het vuur, doch bezaten nog geen aardewerk; konden dus niet koken, terwijl huisdieren nog onbekend waren; ze hadden zelfs nog geen hond. Het zou nog duizenden jaren duren eer menschen (Neolithische) in deze streken kwamen, die ze wèl bezaten.

Onze kuilbewoners leefden van de jacht, nagenoeg uitsluitend van de rendierjacht.

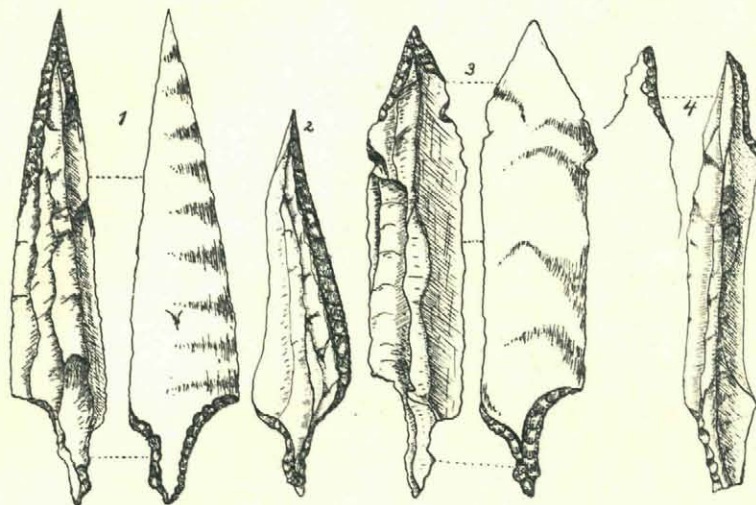
Rendier vleesch en -vet, 't merg uit de beenderen dezer dieren, ja zelfs de maaginhoud werd door hen als voedsel en wel als hoofdvoedsel, genuttigd. Ze trokken met de kudden mee en overvielen ze bij het overtrekken van stroomen, wanneer hun voorhoede te water ging en wel dààr, waar deze dieren langs glooiende oevers gemakkelijk in en uit het water konden komen, welk spoor door nakomende troepen menschen en dieren steeds, jaar in jaar uit, gevolgd werd en maakten dan buit, wat ze maar konden bemachtigen. Of onze Jagers zich reeds van den boog bedienden, dan wel, of ze (zooals thans nog de Eskimo's in Groenland bij de robbenjacht) een stok, aan 't eind van een weerhaak voorzien, bezigden, om de pijl met kracht weg te slingeren, is niet met zekerheid bekend.

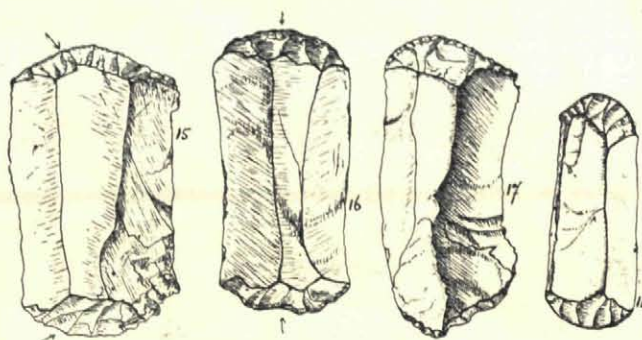
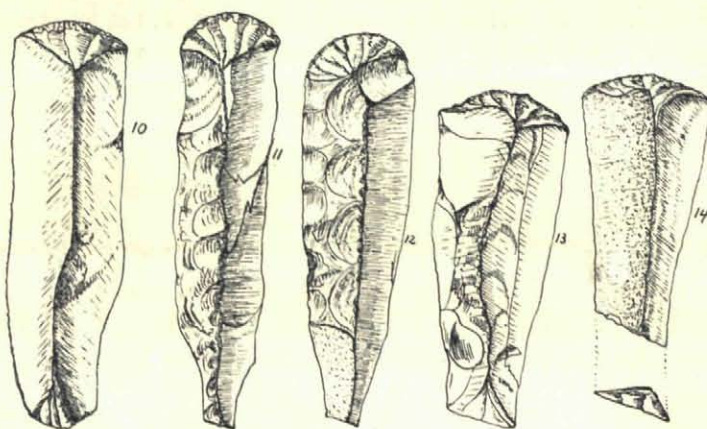
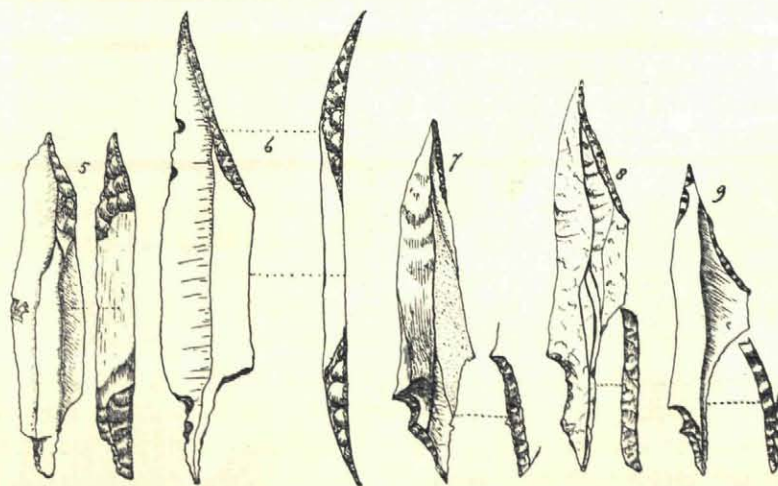
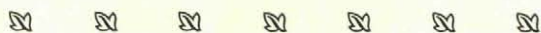
Wèl is gebleken, dat ze, behalve vuursteen, ook been (rendiergewei) en hoorn bewerkten tot naalden, priemen, vischhaken, etc.

Voor al de Magdaléniens waren daarin zeer bedreven en het is dan ook mede naar aanleiding van het groot aantal steelschrappers en stiften, dat de vindplaats opleverde, dat ik deze voorwerpen als van hen afkomstig beschouw, hoewel geen enkel beenen voorwerp voor den dag kwam.

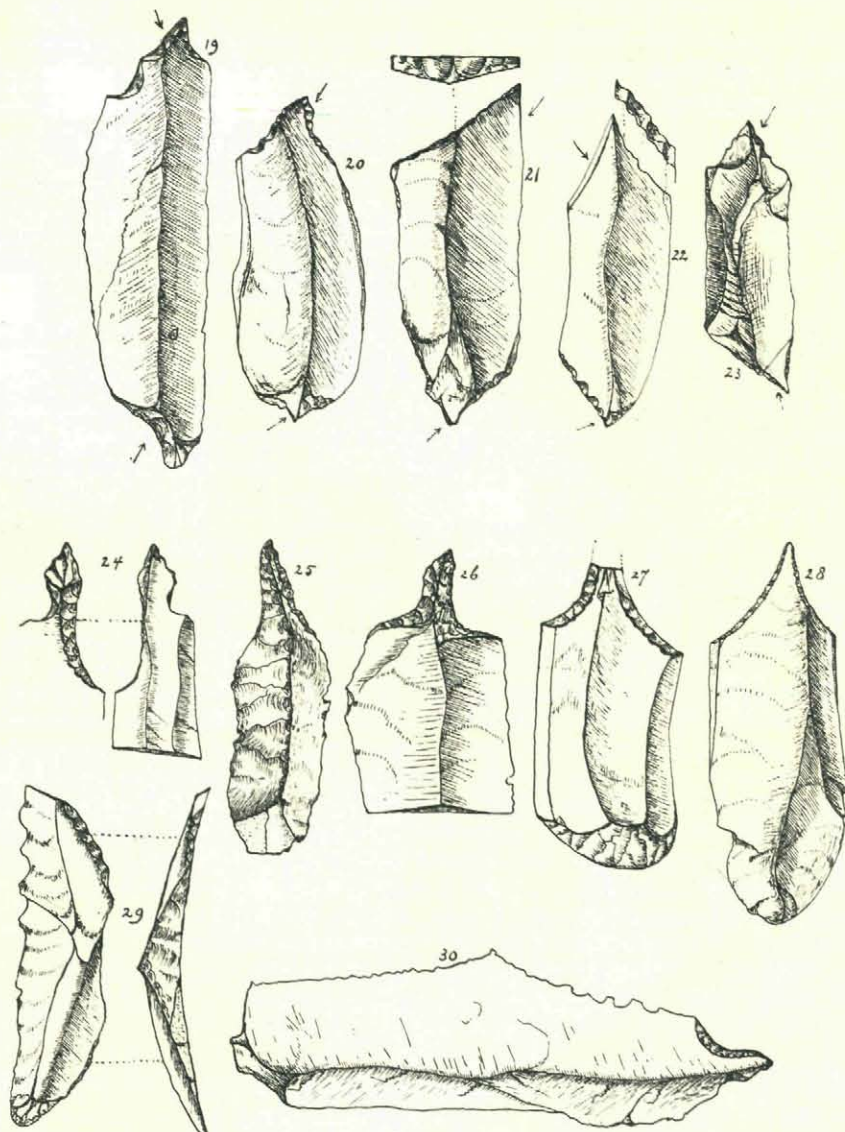
Waarschijnlijk zijn ze alle in den poreuzen zandbodem totaal opgelost. (De been- en hoornbewerking had nl.: haar hoogtepunt in de Magdalénienperiode). Zij bezigden den steelschrapper voor het inritsen van de hoofdlijnen, de stift voor verdere afwerking en beide werktuigen zijn typeerend voor dien tijd.

Gaf het vorenstaande een vluchtige blik op het leven der menschen uit die verre tijden, 't allereerste ochtendgloren der Beschaving in deze streek, ja, zelfs in ons land, thans gaan we over tot bezichtiging der voorwerpen, hieronder *op ware grootte afgebeeld*:





VONDSTEN VAN JONG-PALAEOLITHISCHE ARTEFACTEN 115



De nummers 1 t/m 9 zijn *pijlspitsen*, z.g. „steelspitsen” (ook typeerend voor het Magdalénien).

De nummers 10 t/m 18 zijn *steelschrappers*, waarvan nr. 14 tevens als stift kan dienen, terwijl de nrs. 15 t/m 18 dubbele steelschrappers zijn. Fraaie zij-retouche (als bij het „Solutréen”) bij de nrs. 11 en 12.

De nummers 19 t/m 23 zijn *graveerstiften* (burins, dubbele stiften).

De nummers 24 t/m 28 zijn *boren* en de nrs. 29 en 30 *zagen*.



De toeschrijving der voorwerpen (die alle in mijn bezit zijn) aan het Magdalénien geschiedde op typologische gronden en in verband met de bodemgesteldheid der vindplaats en omgeving.

Havelte, Voorjaar 1937.

G. H. VOERMAN.



DE SLIKKEN BIJ DEN HELDER

Het was reeds donker toen we bij de Kolenplaat aankwamen. De ankerketting rinkelde over boord, dan is er loos genoeg en de TX 13 gierde op den stroom. De zeilen werden opgedoekt en de zwaarden opgetrokken.

„Gerrit” riep Piet Leen (onze gezagvoerder), „ga jij even naar binnen en maak het kacheltje maar aan om koffie te zetten”. Ik dook binnen in het vooronder waar het bewuste kacheltje stond, een klein rond kacheltje dat voor alle doeleinden dienst deed, voor koffie, voor den middagpot en 's winters voor verwarming; zocht vlug wat hout bijeen, begoot het met petroleum en stak de vlam erin; weldra stond het kacheltje vrolijk onder den waterketel te snorren.

In een oogenblik tijds kookte het water, ik deed er twee lepels koffie in en binnen vijf minuten was de koffie bruin. Intusschen waren Toon en Piet Leen ook in het vooronder afgedaald. Toon zette groote witte kommen klaar en deed er twee flinke scheppen suiker in, terwijl Piet Leen de koffie tapte. De proviandkist werd geopend waaruit wit tarwe- en roggebrood en een groot stuk spek te voorschijn kwamen. Dit heele zaakje werd op een krant uitgespreid en ieder sneed voor zich zelf wat hij wenschte. Ik nam een pil witbrood met een plak spek en roggebrood er op, gelijk hier de gewoonte was. Na afloop van den maaltijd spraken wij af, dat voor ze gingen visschen ze mij op de schorren zouden brengen. Ik wilde een wandeling langs de schorren en slikken maken.

Dat afgesproken zijnde spreidde ieder zijn bed. Piet Leen ging in het vooronder-slaapvertrek, want daar was de eigenlijke slaapkamer, afgeschoten door een wand van het woongedeelte. Toon en ik spreidden onze dekens over de banken uit. De schuifdeur, welke toegang verleende tot de buitenlucht, werd afgesloten en zoo gingen we onder zeil. Ik sliep spoedig in, al was het slaapvertrek wat vreemd voor me; maar ik geloof niet, dat ik dien nacht ook maar één keer ben wakker geworden.

We waren 's morgens al weer vroeg uit de veeren, want over een uur of vier zou het laag water zijn, dus moest de botvisserij spoedig aanvangen. Na ons ontbijt en een kom koffie gebruikt te hebben stapten we in een kleine boot, waarmede Piet Leen en Toon mij naar het schor zouden brengen. Het schor lag een veertig meters van ons af, dus was het spoedig bereikt.

Op de naakte slikken groeide indertijd op sommige plaatsen veel zeegras, hetgeen nu niet meer het geval is. Tal van krekens en geulen liggen in de slikken en vereenigen zich tot grootere geulen welke in de hoofdgeul uitstroomen.

Op de drooggelopen slikken hielden zich honderden kleine strandloopertjes op, ze hebben altijd haast bij het zoeken naar voedsel en loopen dan weer op een drafje verder, ze zijn niet schuw; als ik langs ze wandel is het een gepiep en een gemurmel van belang; ik zie kibbelpartijtjes bij de vleet, als ze elkander een lekker hapje misgunnen. Doch die duren maar kort, want ze geven zich geen tijd elkander lang te achtervolgen, zooals dit bij de meeuwen gebruikelijk is. Als op een gegeven teeken gaat opeens de geheele vlucht op de wicken en strijkt een eindje verder neer.

Kleine strandpluviertjes zijn ook aanwezig eveneens de bontbek.

De oeverlooper tippelt langs de waterkant en scharrelt daar zijn kostje op. Een eenzame